

Zamyšlení nad některými aspekty posmrtného vydávání memoárů vědeckých pracovníků

Jaroslav SCHULZ

Úvodem

T. zv. „memoárová literatura“ bývá oblíbena čtenáři i vydavateli. Čtenáři očekávají získávání zajímavých poznatků (zejména jde-li o významné osobnosti politického života). U osobností uměleckých jsou spíše zvědaví na informace z jejich rodinného i intimního života.

Vydavatelé jsou si vědomi, že vydání titulu se může stát „bestsellerem“ se značným ziskem. Dochází k tomu zejména při vhodném výběru příslušné osoby, grafické úpravy textu, vhodnými ilustracemi a patřičné reklamě.

Podle povahy věci dochází k vydání podobných titulů za života těchto osob nebo po jejich úmrtí.

Memoáry vydávané za jejich života mohou být sepsány např. jimi samotnými nebo ve spolupráci s osobami stilisticky zručnějšími.

Rozhodující vliv na zveřejnění má však vždy vydavatel. Ten musí především posoudit riziko případného nezdaru. Musí ovšem též posoudit, nejsou-li v díle popisovány nepravdivé skutečnosti. Také je nutno zkoumat, zda zvolené formulace na základě subjektivního přístupu autora se nedotýkají cti jiných. Za určitých okolností by pak za podobné závady mohl odpovídat i vydavatel.

Proto v případech vydávání „memoárů žijících osob“ vydavatelé obvykle ve svém vlastním zájmu zkoumají významnost autora, zajímavost textu i formu zpracování.

Mnohé osoby které chtějí rozmnožit memoárové písemnosti zanechávají je jako součást pozůstalosti. Je tomu tak obvykle při nemožnosti vlastního vydání pro nedostatek finančních prostředků, či při spoléhání na benevolentnost vydavatele. Někteří pak i ve své závěti požadují po dědicích vydání svých memoárů jako podmínku pro získání dědictví.

Specifickým případem je posmrtné vydávání memoárů vědeckých pracovníků. Veřejnost totiž obvykle nedoceňuje vědeckou práci a realizaci jejích výsledků ani

v technických oblastech. Ještě obtížnější situace vzniká u memoárů vědeckých pracovníků z oblasti společenských věd. Pro vydavatele takové dílo lze jen velmi zřídka považovat za „bestseller“. Spíše se jedná o jakýsi projev úcty k autorovi nebo o vyhovění přání pozůstalých. Pokud však do značné míry subjektivně laděný obsah zdůrazňující vlastní výjimečnost přesáhne snesitelnou míru, mohou vydavateli vzniknout obtíže i z toho, že přistoupí na „posmrtnou pomstu“ autorovu, kterou do díla zahrnul.

Vlastní obsah zamyšlení

Pro specifčnost tématu bylo zamyšlení patřičně zúženo. Zamyšlení se bude týkat následujících aspektů: Memoáry vědeckých pracovníků, vydávané posmrtně cizím vydavatelem a nikoliv vlastním nákladem autora.

Pro vydavatele je pojem „vědecký pracovník“ relativně kolizním. Samostný pojem je sice širší než vysokoškolský učitel. Pro vydavatele vědeckých publikací, vysokoškolských učebnic a pod. tak vzniká poměrně rozsáhlejší prostor pro volnou úvahu při volbě přijetí publikace. Bude tomu tak i tehdy, kdy obsah rukopisu se nemusel zcela shodovat s panujícím vědeckým názorem v určitém období. Mnohé zásadní úvahy o budoucím vývoji společnosti se totiž spíše formulovaly ve vědeckých ústavech mimo sféru vysokých škol. V těchto ústavech se při řešení hierarchicky odstupňovaných úkolů Státního programu rozvoje vědy a techniky (program, stěžejní, hlavní a dílčí úkol) se poměrně úspěšně uplatňovaly odlišnější přístupy k jednotlivým závažným otázkám společenského vývoje. Při setkávání odborníků na zasedáních oponentních rad se podrobovaly diskuzi nejen autorovy řešitelské myšlenky, ale také obsah oponentních posudků včetně stanovisek členů oponentních rad a přizvaných odborníků. V uplynulých letech se postupně poměrně značně měnily metody vědecké práce. Výsledky řešení přestávaly být výrazem zcela samostatného jednotlivce, ale spíše výsledkem týmové spolupráce. Aby osobnost jednotlivého autora nezanikla, zdůraznil se jeho podíl v úvodu tím, že se mnohdy uváděla jména autorů jednotlivých kapitol. Tam se také upozorňovalo na případné odlišné názory řešitele.

Osobnost autora memoárů vzrůstá nebo se zmenšuje také jeho přístupem k metodám vědecké práce. Sepsané paměti mohou za příznivých okolností vydat svědectví o dřívějších společenských poměrech, mohou dokumentovat i kolorit společenského života, vznik popř. vzrávání nebo zánik určitých vědeckých směrů tradovaných nejenom na vysokých školách, ale i v různých výzkumných ústavech. Dalším postupným krokem by mělo být posuzování obsahu předložených memoárů. Obtížnost posouzení se zvětšuje, jestliže zahrnují podstatně širší generační pásmo, než osobně zažili jejich posuzovatelé před vydáním.

Mělo by být tedy především zkoumáno, zda obsah memoárů odpovídá skutečnosti. Tento požadavek tedy představuje kontrolu, zda obsahuje pravdivé vylicení

společenského prostředí tehdejší doby a objektivní popis autorova postavení v tomto dění.

Z hlediska chápání memoárů jako pramene poznání pro následné studie jiných autorů by bylo vhodné, aby se též jejich obsah věrohodně zabýval i tehdejšímu tříbení názorů na určité trendy vědeckého myšlení včetně stanovisek příznivců či odpůrců. Čtenáře nemusí vždy zajímat takový obsah memoárů, který představuje pouhou směsicí upozornění na vědecké poznatky promísené bez patřičného zdůvodnění silně emotivně popsány zázitky osobními včetně intimního života. Memoáry také mohou být ovlivněny egocentrickým přístupem. Zdůrazňují pak individuální nadřazenost nad názory ostatních vědeckých pracovníků téhož oboru. Důsledkem je názor, že nesouhlasící osoby jsou proti autorovi zaujaty a jemu škodí. Dochází také ke snahám o glorifikaci vlastního jednání, které v době kdy bylo učiněno, vzbudilo značný nesouhlas vrstevníků.

Zajímavým znakem textu posmrtně vydávaných memoárů lze označit za „posmrtnou pomstu“. Autor vědom si své neodpovědnosti označuje za příčiny svého nezdaru určité osoby aniž by uvedl důkazy a zhodnotil svůj podíl na něm.

Pokud koncepce „posmrtné pomsty“ je přijata vydavatelem vzniká zvláštní situace. Jednostranné soudy autorovy znemožňují dotčeným subjektům (fyzickým i právnickým osobám) požadovat náležité zadostiučnění. Za určitých okolností se tato skutečnost může dotknout i zájmů samotného vydavatele.

Vydavatelova rizika

Při vydavatelově benevolenci oslabující do jisté míry patřičnou kontrolu textu posmrtného vydání memoárů může dojít zejména k těmto rizikům:

Především je nutné vyjasnit autorská práva. Zůstavitel mohl nepochybně odkázat tyto písemnosti určité osobě s určitým vyjádřením po jejich vytištění. Pokud tak nečinil, stalo se dílo součástí pozůstalosti a mělo být o něm rozhodnuto v pozůstalostním řízení. Za určitých okolností pak může dojít ke sporu mezi dědici o toto právo.

Dalším rizikem je vztah k finančním orgánům. Proto je nutné zjišťovat jakému zdanění vydání díla podléhá, zejména do jaké míry a kdy může být vydavatel plátcem daně popř. nemá-li ohlašovací povinnost.

Neméně důležitou otázkou je shoda s edičním plánem. Pokud je vydavatelem soukromá osoba, je zcela v její pravomoci rozhodnout o vydání memoárů. Jde-li však o osobu právníkou, pak vydání titulu může být ex post kritizováno příslušnými orgány, zejména tehdy vznikne-li pro vydavatele finanční ztráta.

Pozornosti si rovněž zaslouží ustanovení právních předpisů o ochraně osobnosti (§ 11 – 16 občanského zákoníku). Zemřelému autorovi tuto odpovědnost nelze přistoupit na případný názor, že v takovém případě se zadostiučnění nemohou dovolávat osoby, které se cítí dotčeny na své cti. Pokud by v konkrétním případě ke sporu skutečně došlo, musel by soud rozhodnout kdo je za porušení uvedených předpisů odpovědný a jaké zadostiučnění má poskytnout.

Tato rizika byla pochopitelně známa vydavatelům i v dřívějších dobách. Proto jednotlivá vydavatelství (např. Státní nakladatelství technické literatury – SNTL, Svoboda, či nakladatelství Československé akademie věd – Academica a pod.) podrobovala předložený rukopis posudkům nejméně dvěma lektory. V osnově posudku bylo recenzentům uloženo k čemu se mají vyjádřit. Bylo-li vyjádření jednoho z nich zcela negativní, bylo nutno přikročit k vyhotovení dalšího posudku. Vzniklá kolize se řešila několika způsoby, pokud vydavatel neodstoupil od svého úmyslu. V tiráži se obvykle uvádělo, kdo byl recenzentem. Pokud recenzent odmítl zveřejnění svého jména v tiráži, bylo mu vyhověno. Mnohdy bylo také uvedeno, kdo s vydáním nesouhlasil, popř. byly stručně uvedeny podstatné námitky recenzenta.

Vzhledem ke zvýšenému riziku vydavatele při vydávání posmrtných memoárů vědeckých pracovníků by byl doporučitelný zejména tento postup:

Zásadní dodržování osvědčeného lektorského posuzování rukopisů. Vydavatel tak získává relativně objektivnější přístup k předloženému dílu oproštěného od případného autorského samospokojení. Kromě toho může na podkladě obsahu posudků vhodněji posoudit i ostatní aspekty k dílu se vztahující. Při tom definitivní rozhodnutí vždy náleží vydavateli.

Při posmrtném vydávání memoárů je vhodné, aby vydavatel jasně vyjádřil skutečnost, že obsah díla je subjektivním názorem autora a že se vydavatel s těmito názory neztotožňuje. Toto upozornění vydavatelovo může být uveřejněno v tiráži nebo předmluvě. Vhodnější je nesporně předmluva odpovědného pracovníka vydavatele za přijetí či odmítnutí díla, v níž by se zdůraznilo, proč se vydavatel rozhodl právě toto dílo vydat a obsírněji zdůraznil svoje stanovisko.

Závěrem

Toto zamyšlení chce upozornit na určitá vydavatelská rizika, která vznikají při posmrtném vydávání memoárů pokud nejsou dodržovány určité osvědčené procedurální postupy při rozhodování o převzetí takového díla k vydání.